

References:

1. Kozlovets, M.A. The phenomenon of national identity: challenges of globalization: Monograph / M.A. Kozlovets. – Zhytomyr: Publishing House of ZhDU named after I. Franka, 2009. – 558 p.
2. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism / Benedict Anderson. – London: Verso, 1983. – 271 c.
3. The Discursive Construction of National Identity / R.Wodak, M. Reisigl, R. de Cillia, K. Liebhart. – Edinburgh: Biddles Ltd, 2009. – 276 c. – (Edinburgh University Press).
4. Hibernau M. Identity of nations / Montserrat Hibernau. – Kyiv: Tempora, 2012. – 304 p.
5. L. Ya. Uhryn The essence and main dimensions of political identity: theoretical analysis / L. Ya. Uhryn. // S.P.A.C.E. – 2017. – No. 3. – pp. 9–13.
6. Krymskyi S. B. Under the signature of Sofia / Serhiy Borisovych Krymskyi. – Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy, 2008. – 368 p.
7. Kolakowski L. Über kollektive Identität / Leszek Kolakowski // Identität im Wandel: Castelgandolfo-Gespräche / Leszek Kolakowski. – Stuttgart: Institut für die Wissenschaften vom Menschen, 1995. – С. 47–60.
8. Van Dijk T. A., 2017. Sociocognitive Discourse Studies. *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* / Ed. by John Flowerdew, John E. Richardson. London: Routledge, P. 26–43.
9. Wodak R. Methods of critical discourse analysis / R. Wodak, M. Meyer. London: Biddles Ltd, 2001. 200 c. (SAGE Publications Ltd).

DOI 10.31558/2617-0248.2023.8.6

УДК 32.019.5

РОЛЬ «НАЦІОНАЛЬНИХ СИМВОЛІВ» У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0800-866X>**Дяченко О. В., к. політ. н., доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова**

Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що, незважаючи на певну популярність «національних символів» у науковому та публічному дискурсі, «національні символи» як категорія політичних та соціальних наук не є чітко встановленою категорією, так само як і їх роль у політичному дискурсі.

Отже метою дослідження є розкриття ролі «національних символів» у політичному дискурсі. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, й дозволило досягти означеної мети. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи як дескриптивний і контент-аналіз, методи деконструкції і реконструкції тощо.

Якщо для одних авторів «національні символи» та «державні символи» є тотожними чи досить близькими за змістом поняттями (а саме встановленими національним законодавством (Конституцією держави або її окремим законом) особливими, історично сформованими, відмінними розпізнавальними знаками держави, які уособлюють її суверенітет і несуть певне ідеологічне навантаження). То інші автори, досить слушно, розмежовують ці поняття, розуміючи «національну символіку» значно ширше.

Політичний дискурс, який спирається на національний контекст, і зокрема на національну символіку, який задає метафору «нації» і використовується у практиці репрезентації, зазвичай нагадуватиме про «націю». І таке нагадування є «нормальною», звичайною ситуацією у сучасній державній політиці. Однак одних лише «національних символів», зокрема прапора, що безвольно висить і не коливається вітром, і викарбуваного на монетах герба недостатньо для збереження «наших» звичних уявлень про «націю», мир і «наше» місце в ньому. Вони мають розгортатися дискурсивно. І для цього потрібно, щоб «банальні слова» постійно дзвеніли у вухах громадян чи були в них перед очима.

Ключові слова: національні символи, державні символи, політичні символи, політичний дискурс.

Dyachenko O. V. The role of “national symbols” in political discourse

The relevance of the study is due to the fact that, despite the certain popularity of “national symbols” in scientific and public discourses, “national symbols” as a category of political and social sciences is not clearly defined category, as well as their role in political discourse.

Therefore, the purpose of the research is to reveal the role of “national symbols” in political discourse. The research is based on systemic, interdisciplinary and discursive approaches, the use of which, to a large extent, has allowed us to achieve this goal. General scientific methods such as induction and deduction, analysis and synthesis, comparison and analogy, generalization and abstraction, as well as special scientific methods such as descriptive and content analysis, deconstruction and reconstruction, etc., were applied. For some authors “national symbols” and “state symbols” are identical or almost identical concepts. They seem to be special, historically formed, distinctive distinguishing signs of the state established by national legislation (the Constitution of the state or its separate law), which embody its sovereignty and carry a certain ideology. Other authors, more reasonable, divide these concepts, understanding the category of “national symbols” much more broadly.

Political discourse, that leans on national context, and in particular on national symbols, that sets the metaphor of “nation” and is used in practical representation, will usually be reminiscent of the “nation”. And the existence of such a reminder is “normal”, ordinary situation in modern state politics.

However, “national symbols”, in particular the flag that hangs idly and does not sway in the wind, and the coat of arms engraved on coins, are not enough to preserve “our” usual understanding of the “nation”, the world and “our” place in it. They should unfold discursively. And for that, “banal words”, jingling in the ears of citizens or passing before their eyes, are required.

Keywords: national symbols, state symbols, political symbols, political discourse.

Вступ. За останні три десятиліття дослідження ролі «національних символів» у політичній сфері опинилося в центрі уваги багатьох західних і українських дослідників.

Серед робіт, які, так чи інакше, предметно звертаються до ролі «національних символів» у політичному дискурсі, можна зазначити (здебільшого емпіричні) дослідження М. Білліга [10], К. Бентман [8], М. Бенвелла [9], С.Г. Денисюк [1], Р. Джонса [15], Т. Еденсора [12], А. Ічійо [14], Т. Кьюсак [11], А. Лахуда [16], Е.В. Мамонтової [3], П. Меррімана [15], Р. Ранга [14], А. Паасі [17], П. ді Паоли [8], Дж. Пенроуза [18], В.Ю. Полянської [4], І.С. Прибегіна [5], О.В. Славіної [6], М.М. Слюсаревського [7], Т. Унівна [19], Д. Хемметта [13], В. Хьюїтт [19] тощо.

Водночас роботи зазначених авторів, як і роботи інших західних і українських дослідників, далеко не завжди і далеко не повністю (насамперед на загальнотеоретичному рівні) розкривають роль «національних символів» у політичному дискурсі.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття ролі «національних символів» у політичному дискурсі.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, й дозволило досягти означеної мети. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи як дескриптивний і контент-аналіз, методи деконструкції і реконструкції тощо.

Результати. У своєму дисертаційному дослідженні О.В. Славіна виявляє органічний зв'язок дискурсу, зокрема політичного, із символом, породженням якого він і являється: дискурс будується на основі цілеспрямованої інтерпретації символу (міфу) як реальності, він відповідає суспільним очікуванням і водночас формує їх [6, с. 73-74]. Більше того, «дискурс як породження символу здатен інсценувати соціальну практику та перетворювати знання про політичну реальність в концентрацію смислу, інтерпретувати та адаптувати імпліцитні знання відповідно до комунікативної ситуації та екстралінгвістичного фону» [6, с. 73]. З огляду на це, О.В. Славіна пропонує трактувати політичний дискурс як тип комунікативної діяльності, експлікованої за допомогою певних (політичних) символів, які впорядковані та систематизовані у певний спосіб, і організовані на основі суспільно-політичної практики та соціально, ідеологічно й історично обумовленої ментальності [6, с. 73].

Серед політичних символів (міфів) О.В. Славіна виділяє не тільки архаїчні міфи, але й сучасні міфи, створені штучно та сконструйовані у відповідності до політичних цілей окремих владних груп. Це дозволяє розглядати політичний дискурс як певний прагмалінгвістичний дискурс, тобто дискурс, який підпорядковує символи (міфи) певним стратегіям комунікації [6, с. 74]. За словами О.В. Славіної, «однією з ознак, яка дозволяє зробити такий методологічний поворот, є активна міфотворчість в сучасних політичних процесах та винайдення особливого міфологічного кодування суспільної свідомості, ... і саме символи виступають основним засобом вираження прагматичних устремлень учасників політичної комунікації (які, врешті-решт, отримують свій розвиток у вигляді дискурсивних стратегій)» [6, с. 74].

Як зазначає О.В. Славіна, політичний дискурс генерується насамперед на символіко-міфологічному рівні і містить в собі відповідні міфологеми та пов'язані з ними символи в усіх можливих інтерпретаціях. У політичному дискурсі реалізується логіка символу з його різноспрямованими векторами, що породжують різні політичні концепти, зокрема й альтернативні. Причому навіть в одному символі може бути зосереджена центральна ідея і сконцентрована суть думки та її спрямованість, які передаються за допомогою натяків,

алюзій, ремінісценцій тощо – всього того, що відсилає до колективної пам'яті та тягне за собою відповідні семантичні шлейфи [6, с. 109-111]. У цьому сенсі, «політичний дискурс – це форма мислення, конкретність якої задана тими чи іншими міфологічними та символічними, а також (похідними від них) метафізичними постулатами, сюжетами та образами. [Це форма мислення,] яка генерує та обумовлює принципи, правила і установки, що конструюють і структурують суспільну думку, що задають її інтенцію, що допускають або забороняють той чи інший вибір політичних образів і символів, метафор і порівнянь, кліше і банальностей, фігур мови і фігур замовчування, аргументів і контраргументів» [6, с. 110-111].

Як зазначає М.М. Слюсаревський, теоретична ємність «символу» зумовлена кількома факторами. По-перше, символ виступає провідником або посередником у соціальній взаємодії, сутність якої полягає в обміні змістом психічного між людьми за допомогою символів. По-друге, єдність групи чи спільноти досягається за допомогою єдності переживань, матеріалізованих у певному наборі символів, призваних конституювати ідентичність чи своєрідний погляд на реальність групи чи спільноти. По-третє, символ, як правило, набагато більш складний і багатовимірний об'єкт, ніж той який він представляє чи заміщує (часто за допомогою простих й однозначних символів – стереотипів, комплексів тощо), отже символізація, як правило, певною мірою спрощує реальність, зокрема психічну. Нарешті, символізація (актуальних) потреб суспільства загалом та окремих соціальних груп зокрема може ускладнювати їх усвідомлення, артикуляцію та презентацію в публічному дискурсі [7, с. 12-14].

При цьому, як справедливо зазначає С.Г. Денисюк, в науковій літературі досі не сформульоване єдине визначення поняття «символ»; воно трансформується й уточнюється у різних сферах соціогуманітарного знання, залежно від їх специфіки та поставлених перед ними дослідницьких задач [1, с. 544-545]. Зокрема, «символи мають певний політичний зміст, виступають знаком, що виконує комунікативну функцію між особистістю та владою, [символи] є зразком важливих політичних ідеалів, засобом їх пропаганди й утвердження» [1, с. 545]. Разом з тим, «політична символіка широко використовується і для підвищення легітимності влади та стабілізації політичної комунікації» [1, с. 546].

За словами В. Полянської, політичні символи виконують ряд функцій: ідентифікаційну, впорядковуючу, презентаційну, дискурсивну та естетичну, які всі разом інтегровані в суто політичну функцію легітимізації [4, с. 90].

З огляду на це, до «політичних символів» С.Г. Денисюк пропонує віднести: мовну символіку; національно-державну символіку (герб, прапор, гімн) та національну валюту; знаки розрізнення (форми одягу, регалії та державні нагороди); образотворчі політичні символи; політичну емблематику; політичні ритуали; політичні символи зовнішнього вигляду, місця та часу дії; неполітичні символи, що набувають політичного змісту; постаті відомих та знакових осіб тощо [1, с. 545].

До найбільш важливих з точки зору функціонування держави «політичних символів» зазвичай відносять так звані національні символи. Щоправда, під цим поняттям різними авторами розуміються дещо різні речі, а отже перелік «національних символів» не можна вважати чітко встановленим.

Під «національними/державними символами» Е.В. Мамонтова пропонує розуміти встановлені національним законодавством (Конституцією держави або її окремим законом) особливі, історично сформовані, відмінні розпізнавальні знаки держави, які уособлюють її суверенітет і несуть певне ідеологічне навантаження [3, с. 128]. «Кожний з символів державного суверенітету – прапор, герб, девіз та гімн, виконує свою особливу місію, а разом вони створюють цілісний семантичний текст, вплетений у дискурс політики. Як найбільш конкретизований ідеологічний маніфест універсальних засад національного та державницького світогляду, гімн доповнює метафоричність та інтерпретативність абстрактних символіформ прапору та гербу і разом з ними створює символічний атрибутивний комплекс держави, який набуває властивостей системності» [3, с. 128]. Зрештою, «національна/державна символіка» має бути не лише формально визначеною даністю, але й адекватно відображати духовні пріоритети і ціннісні орієнтири суспільства, а трансформація «національної/державної символіки» має відбивати системні перетворення у політичній сфері суспільства, визначаючи траєкторію його політичного розвитку [3, с. 128].

Водночас, незважаючи на такий, досить стислий перелік елементів «символічного атрибутивного комплексу держави» (який, до слова, ненабагато ширше переліку державних символів України за Конституцією) [2], Е.В. Мамонтова підкреслює символічне значення прийняття Декларації про суверенітет та незалежність, встановлення/зміни офіційної назви країни, прийняття Конституції тощо [3, с. 129].

Інші дослідники, як зауважує М.М. Слюсаревський, нерідко розмежовують поняття «національної символіки» та «державної символіки», виділяючи в «національній символіці» не тільки «державну символіку», але і так звану народну символіку, поняття якої, щоправда, виходить за межі національної символіки, роблячи таку класифікацію проблематичною.

Сам М.М. Слюсаревський пропонує наступну класифікацію «національних символів»:

- 1) «матеріалізовані символи» – до яких відносяться певні предмети, соціокультурні та природні об'єкти (державна символіка, національне вбрання, національна мова, народна пісня, «національний тотем» тощо);
- 2) «персоналізовані символи» – персоналії відомих історичних діячів та видатних сучасників;
- 3) «драматизовані символи» – символи, що нагадують про ті чи інші суспільні дії, що зазвичай супроводжувались драматичними подіями, і здатними, хоча б потенційно, сприйматися як здобутки народу,

закріплюючись у його історичній та колективній пам'яті (історія відповідного «національного руху», проголошення державної Незалежності, «національна революція» тощо) [7, с. 14-16].

В цьому контексті, «драматизовані символи», на нашу думку, можуть нагадувати не тільки про національні здобутки, але і про національні втрати та національні виклики (наприклад, про втрату державної Незалежності, геноцид та/або інші «травматичні події»).

Користуючись масовими соціологічними опитуваннями, які проводились серед громадян України на всіх контрольованих Києвом територіях у 2003, 2015, 2018, 2021 рр., М.М. Слюсаревський виділив наступні «національні символи» України:

1) «матеріалізовані символи» – державні символи України (жовто-блакитний прапор, герб України – тризуб, гімн «Ще не вмерла України...»), українське національне вбрання та українські вишиті рушники, українська мова, українська народна пісня, українські національні страви та напої (хліб із салом, борщ, галушки, горілка з перцем і т.п.), ріка Дніпро, українські музичні інструменти (кобза, бандура, трембіта), Карпатські гори, червона калина тощо);

2) «персоналізовані символи» – Тарас Шевченко, Леся Українка, Ярослав Мудрий, Михайло Грушевський, Богдан Хмельницький, Іван Франко тощо;

3) «драматизовані символи» – творчість великих українських поетів, письменників, композиторів та виконавців (Тараса Шевченко, Лесі Українки, Івана Франко, Миколи Лисенко, Соломії Крушельницької та ін.), історія українського козацтва та Запорізької Січі, проголошення незалежності України у 1991 р., досягнення українських спортсменів, створення Збройних сил України та їхній бойовий шлях тощо [7].

Таке, досить широке розуміння «національних символів» загалом співзвучне їх розумінню в дисертаційній роботі І.С. Прибегіна, присвяченій концептуальним версіям національної ідентичності в Ізраїлі [5].

В цій роботі, на прикладі Держави Ізраїль, була проілюстрована особлива роль «національних символів» у політичному дискурсі та в сучасних процесах державотворення, а також наочно продемонстрована можливість використання релігійних символів у якості національних.

На основі цієї роботи, а також послуговуючись класифікацією М.М. Слюсаревського, можна виділити наступні «національні символи» Держави Ізраїль:

1) «матеріалізовані символи» – державні символи Ізраїлю (прапор у формі «таліта» (єврейської молитовної накидки), в центрі якої зображений «Маген Давид» («Щит Давида»), гербу Ізраїлю, в центр якої помістили «менору» (семисвічник), що на протязі століть служив символом єврейської традиції, гімн Ізраїлю «Га-Тіква», що є гімном сіоністського руху та відсилає до тексту єврейської Біблії); єврейська Біблія, що пов'язує «народ Ізраїлю» з «Землею Ізраїлю» та її уявними географічними (та політичними) кордонами; іврит – мова Біблії і одночасно символ «єврейського національного відродження», ізраїльські національні страви та напої (фалафель, хумус, шакшука і т.п.); «священне» місто Єрусалим, фортеця Масада тощо);

2) «персоналізовані символи» – «батьки-засновники» Держави Ізраїль (Теодор Герцль, Давід Бен-Гуріон, Хаїм Вейцман, Володимир Жаботинський та ін.); ізраїльські та єврейські митці та науковці (Ахад га-Ам, Шаул Черняхівський, Урі-Цві Грінберг, Амос Оз, Шмуель Йосеф Агнон, Хаїм Вейцман, Альберт Ейнштейн та ін.); Біблійні пророки та царі тощо.

3) «драматизовані символи» – «міф про єврейське вигнання»; «Голокост» або «Шоа» («Катастрофа» європейського єврейства); «сіоністська революція»; проголошення незалежності Ізраїлю у 1948 р.; творчість ізраїльських поетів, письменників, композиторів та виконавців (Ахада га-Ама, Шаула Черняхівського, Урі-Цві Грінберга, Амоса Оза, Шмуеля Йосефа Агнона та ін.); створення Армії оборони Ізраїлю («Цахалу») та інших (пара)міліарних структур; «Війна за Незалежність Ізраїлю»; «Шестиденна війна» тощо [5, с. 89-187].

Це дослідження було виконано в рамках так званого дискурсивно-когнітивного підходу, що суттєвим чином поглибило наші знання про особливу роль «національних символів» у політичному дискурсі Ізраїлю. Однак, на нашу думку, ця робота, незважаючи на свою зосередженість на проблемі національної ідентичності, все ж не достатньо звертається до концепції «банального націоналізму» («Banal Nationalism»), що з часом була уточнена та доповнена концепціями «повсякденної національності» («Everyday Nationhood») та «націоналізму повсякденності» («Everyday Nationalism»).

Для М. Білліга – автора концепції і одноім'яної книги «Банальний націоналізм» (1995) [10] ключем до відтворення усталеної «нації» стала її банальна, буденна чи малоусвідомлювана присутність, а саме сукупність матеріальних і нематеріальних елементів, які наповнюють звичайний ландшафт і семіосферу «національної» території, працюючи щоденним нагадуванням про місце людей у «світі націй».

Під впливом нових підходів у соціальній та дискурсивній психології, М. Білліг та його послідовники предметно зосередилися на ролі, яку відіграють у політичному дискурсі повсякденні, малопримітні дискурсивні практики, і зокрема такі «національні символи» як «національний» прапор [10], «національні» свята та дні жалоби [8; 17], «національна» кухня [14], «національна» валюта (банкноти та монети) [18; 19], поштові марки [13], «національна» архітектура, типові природні ландшафти та повсякденні міські пейзажі [9; 11; 15; 16], «національна» іконографія кіно, телебачення та популярної культури [9; 12] тощо.

У класичній роботі «Банальний націоналізм», М. Білліг звертає увагу на життєздатність «національної ідентичності» в усталених «демократичних націях». За його словами, це відбувається насамперед завдяки

тому, що жителям цих країн постійно нагадують, що вони живуть в «націях»: «національну ідентичність», так би мовити, постійно «вивішують» перед ними [10, с. 93]. Однак, як зазначає М. Білліг, «таке «вивішування» не може обмежуватися прапором, що висить на громадській будівлі, або національною емблемою – білоголовим орланом чи куницею, нанесеною на монети. «Національна ідентичність» – це умовне позначення цілого ряду звичних уявлень про націю, мир і «наше» місце в ньому. Прапора, що безвольно висить і не коливається вітром, і викарбуваного орлана недостатньо для збереження цих розумових звичок. Вони мають розгортатися дискурсивно. І для цього потрібно, щоб банальні слова постійно дзвеніли у вухах громадян чи були в них перед очима» [10, с. 93].

За влучним висловом М. Білліга: «Нація не відтворюється сама собою. Для цього потрібні [насамперед] банальні практики, а не свідомий вибір чи колективні акти уяви [на чому наголошували, відповідно, Е. Ренан і Б. Андерсон]. Так само як мова неминує вмирати, коли нею перестають користуватися, так і нація має використовуватися повсякденно» [10, с. 95]. Політичний дискурс, який спирається на національний контекст, і зокрема на національну символіку, задає метафору «нації» і використовується у практиці репрезентації, зазвичай нагадуватиме про «націю». І таке нагадування є «нормальною», звичайною ситуацією у сучасній державній політиці [10, с. 98-99].

Висновки. До найбільш важливих з точки зору функціонування держави «політичних символів» зазвичай відносять так звані національні символи. Щоправда, під цим поняттям різними авторами розуміються дещо різні речі, а отже перелік «національних символів» не можна вважати чітко встановленим.

Якщо для одних авторів «національні символи» та «державні символи» є тотожними чи досить близькими за змістом поняттями (а саме встановленими національним законодавством (Конституцією держави або її окремим законом) особливими, історично сформованими, відмінними розпізнавальними знаками держави, які уособлюють її суверенітет і несуть певне ідеологічне навантаження). То інші автори, досить слушно, розмежовують ці поняття, розуміючи «національну символіку» значно ширше.

У цьому контексті, більш слушною та корисною класифікацією (застосованою нами до Ізраїльського кейсу) ми вважаємо класифікацію М.М. Слюсаревського, сформовану на базі масових соціологічних опитувань, які проводились серед громадян України на всіх контрольованих Києвом територіях у 2003, 2015, 2018, 2021 рр.: 1) «матеріалізовані символи» – до яких відносяться певні предмети, соціокультурні та природні об'єкти (державна символіка, національне вбрання, національна мова, народна пісня, «національний тотем» тощо); 2) «персоналізовані символи» – персоналії відомих історичних діячів та видатних сучасників; 3) «драматизовані символи» – символи, що нагадують про ті чи інші суспільні дії, що зазвичай супроводжувались драматичними подіями, і здатними, хоча б потенційно, сприйматися як здобутки народу, закріплюючись у його історичній та колективній пам'яті (історія відповідного «національного руху», проголошення державної Незалежності, «національна революція» тощо).

При цьому, на нашу думку, якщо послуговуватись зокрема українським і ізраїльським кейсами, то «драматизовані символи» можуть нагадувати не тільки про національні здобутки, але і про національні втрати та національні виклики (наприклад, про втрату державної Незалежності, геноцид та/або інші «травматичні події»).

Політичний дискурс, який спирається на національний контекст, і зокрема на національну символіку, який задає метафору «нації» і використовується у практиці репрезентації, зазвичай нагадуватиме про «націю». І таке нагадування є «нормальною», звичайною ситуацією у сучасній державній політиці.

Однак одних лише «національних символів», зокрема прапора, що безвольно висить і не коливається вітром, і викарбуваного на монетах герба недостатньо для збереження «наших» звичних уявлень про «націю», мир і «наше» місце в ньому. Вони мають розгортатися дискурсивно. І для цього потрібно, щоб «банальні слова» постійно дзвеніли у вухах громадян чи були в них перед очима.

Бібліографічний список:

1. Денисюк С.Г. Символ як форма політичної комунікації. *Держава і право*. 2012. Вип. 55. С. 544–550.
2. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.
3. Мамонтова Е.В. Державна символіка як індикатор політичного розвитку (на прикладі країн Центральної Азії та Казахстану). *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 63. С. 125–138.
4. Полянська В. Символічна політика: сутність, структура, умови реалізації. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С. 87–97.
5. Прибегін І.С. Національна ідентичність: концептуальні версії та їх реалізація в політичних процесах Ізраїлю: дис. ... канд. політ. наук : 03.00.02 / Південноукр. нац. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2021. 242 с.
6. Славина О.В. Символізація політичної реальності : трансформація концептуального дискурсу: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / Дніпропетровський нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2015. 237 с.
7. Слюсаревський М. Зміст і динаміка уявлень Українського суспільства про національні символи. *Проблеми політичної психології*. 2021. Вип. 10(24). С. 9–34.
8. Bantman C., Paola di P. Banal and everyday (inter)nationalism: French and Italian anarchist exiles in London, 1870s–1914. *Nations and Nationalism*. Vol.29. №1. 2022. P. 176–190.

9. Benwell M.C. Going Underground: Banal Nationalism and Subterranean Elements in Argentina's Falklands/Malvinas Claim. *Geopolitics*. Vol.25. №1. 2017. P. 88–108.
10. Billig M. Banal nationalism. London : SAGE Publications. 2002. 200 p.
11. Cusack T. A 'countryside bright with cosy homesteads': Irish nationalism and the cottage landscape. *National Identities*. Vol.3. №3. 2001. P. 221–238.
12. Edensor T. National identity, popular culture and everyday life. Oxford: Berg. 2002. 224 p.
13. Hammett D. Envisaging the nation: The philatelic iconography of transforming South African national narratives. *Geopolitics*. Vol.17. №3. 2012. P. 526–552.
14. Ichijo A., Ranta R. Food, National Identity and Nationalism: From Everyday to Global Politics. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 2016. 196 p.
15. Jones R., Merriman P. Hot, banal and everyday nationalism: Bilingual road signs in Wales. *Political Geography*. Vol.28. 2009. P. 164–173.
16. Lahoud A.L. The role of cultural (architecture) factors in forging identity. *National Identities*. Vol.10. №4. 2008. P. 389–398.
17. Paasi A. Dancing on the graves: independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory. *Political Geography*. Vol.54. 2016. P. 21–31.
18. Penrose J. Designing the nation. Banknotes, banal nationalism and alternative conceptions of the state. *Political Geography*. Vol.30. №8. 2011. P. 429–440.
19. Unwin T., Hewitt, V. Banknotes and national identity in central and eastern Europe. *Political Geography*. Vol.20. №8. 2001. P. 1005–1028.

References:

1. Denysiuk, S.H. (2012) Symvol yak forma politychnoi komunikatsii. [Symbol as a Form of Political Communication]. *Derzhava i pravo*. 55: 544–550. [in Ukrainian]
2. Konstytutsiia Ukrainy : stanom na 1 veres. 2016 r. [Constitution of Ukraine] / Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Kharkiv : Pravo, 2016. 82 . [in Ukrainian]
3. Mamontova, E.V. (2019) Derzhavna symbolika yak indyikator politychnoho rozvytku (na prykladi krain Tsentralnoi Azii ta Kazakhstanu). [The State Symbols as an Indicator of Political Development (on the Example of Central Asia and Kazakhstan)]. *Aktualni problemy polityky*. 63: 125–138. [in Ukrainian]
4. Polianska, V. (2004) Symvolichna polityka: sutnist, struktura, umovy realizatsii. [Symbolic Politics: Essence, Structure, Implementation Conditions]. *Politychnyi menedzhment*. 3: 87–97. [in Ukrainian]
5. Prybiehin, I.S. (2021) Natsionalna identychnist: kontseptualni versii ta yikh realizatsiia v politychnykh protsesakh Izrailiu [National Identity: Conceptual Versions and Their Implementation in the Political Processes of Israel]. Odesa. 242 p. [in Ukrainian]
6. Slavina, O.V. (2015) Symvolizatsiia politychnoi realnosti : transformatsiia kontseptualnogo dyskursu. [Symbolization of Political Reality: Transformation of Conceptual Discourse]. 237 p. [in Ukrainian]
7. Sliusarevskiy, M. Zmist i dynamika uivlen Ukrainskoho suspilstva pro natsionalni symboly. [The Content and Dynamics of Ukrainian Society's Ideas about National Symbols]. *Problemy politychnoi psykholohii*. 10(24): 9–34. [in Ukrainian]
8. Bantman C., Paola di P. (2022) Banal and everyday (inter)nationalism: French and Italian anarchist exiles in London, 1870s–1914. *Nations and Nationalism*. 29(1): 176–190. [in English]
9. Benwell, M.C. (2017) Going Underground: Banal Nationalism and Subterranean Elements in Argentina's Falklands/Malvinas Claim. *Geopolitics*. 25(1): 88–108. [in English]
10. Billig, M. Banal nationalism. London : SAGE Publications. 2002. 200 p. [in English]
11. Cusack, T. (2001) A 'countryside bright with cosy homesteads': Irish nationalism and the cottage landscape. *National Identities*. 3(3): 221–238. [in English]
12. Edensor, T. National identity, popular culture and everyday life. Oxford: Berg. 2002. 224 p. [in English]
13. Hammett, D. (2012) Envisaging the nation: The philatelic iconography of transforming South African national narratives. *Geopolitics*. 17(3): 526–552. [in English]
14. Ichijo A., Ranta R. Food, National Identity and Nationalism: From Everyday to Global Politics. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 2016. 196 p. [in English]
15. Jones R., Merriman P. (2009) Hot, banal and everyday nationalism: Bilingual road signs in Wales. *Political Geography*. 28: 164–173. [in English]
16. Lahoud, A.L. (2008) The role of cultural (architecture) factors in forging identity. *National Identities*. 10(4): 389–398. [in English]
17. Paasi, A. (2016) Dancing on the graves: independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory. *Political Geography*. 54: 21–31. [in English]
18. Penrose, J. (2011) Designing the nation. Banknotes, banal nationalism and alternative conceptions of the state. *Political Geography*. 30(8): 429–440. [in English]
19. Unwin T., Hewitt, V. (2001) Banknotes and national identity in central and eastern Europe. *Political Geography*. 20(8): 1005–1028. [in English]